

mást váltja a szorongás, az elégedetlenség, a lázadás és az önvád szólama.

*Vízszintesen élem az éjszakát,
szinte a tárgyakhoz törleszkedőn.
Egy sárga színű ló éveken át
hordta Szörnyét benső-havas mezőn.
Ma kívülem, jól hallhatón kocog.
Fejével bármelyik emeleten
bezúzza egy reggel az ablakot
s elkezd a szája játszani velem.*

— olvassuk a *Kényszerű napló* látomásos és nyugtalan sorait.

A rezignáció és a zaklatottság egyformán a számvetés és a valóságértelmezés intellektuális eredményét hozza. Mint mondtuk, Kalász Márton a gondolkodás nyereségét takarítja be, műhelyében felismerések és igazságok kapnak megfogalmazást. Az új kötet programszerűen is a számvetés és az elmélkedő fegyelem elveit fogalmazza meg. „Felmérem pályám; véglegesedem” — hangzik a *Vándorév*-ben, „otthon vagyok, elmélkedem” — olvassuk a *Nehéz harc*-ban. Jellemző módon még a szerelmi vallomás is a gondolkodás közege; *Zene a hőéséshez* című versében Kalász nem pusztán vallani kíván, hanem két ember kapcsolatának természetén és lehetőségein akar töprengeni: „Hadd gondoljam végig — írja —: miért is / akartam már én futni előled?” A gondolkodás igénye s fegyelme okozza bizonyára azt is, hogy a rezignáció és a lázadás alternatívái helyett egyre inkább egy más minőségű magatartásban: a helytállás és vállalkozás fegyelmében keresi lehetőségeit. *Sólyom* című versében mondja: „vállalom, amire születtem”; *Nincs semmi baj* című versében pedig így beszél: „Vállalja itt / ember a harcát, a kudarcait.” E magatartásban fedezhetjük fel a külföldi tartózkodás, a hazatérés és a gondolati küzdelmek eredményét, emberi nyereségét. E nyereségek erkölcsiek: az ítélőerő tisztaságáról, felelősségtudatról, belső biztonságról tanúskodnak. S éppen ezért jövendő vállalkozásokról és igényességről is. *Forduló* című verse a jövő felé tekint, a költői hivatás önértékeléséről beszél:

*Még nem válaszolok mindenre; de
tüntetek magammal! S kivárom,
felajzott szellemként, rontva-bogozva
tehessek végső varázst a hiányon.*

*Kimondtam; nyugodtan gáncsoljatok!
Értelmet vele nekem adtok.
Dolgokról itt akkor is én beszélek,
ha az üvöltésbe beleszakadtok.*

A gondolkodás és a fegyelem persze nem pusztán a magatartás dolga, hanem a költői műhely vívmánya is. Kalász versei nem a képzelet vagy a retorika lendületével sodródnak a mondanivaló felé, hanem zárt rendbe szervezik felismeréseiket, töprengésüket. Metaforái gazdag képzeletről és élénk megfigyelő erőről tanúskodnak, mégsem pusztán a fantázia és a megfigyelés termékei; a gondolkodás fegyelme szerkeszti őket; a fegyelem építi meg belső arányaikat. Metaforái ezért komplex és zárt struktúrákat alkotnak. S bár képi gazdagsága meglepően nagy, s bár érvényes metaforákba tudja szervezni a legelvontabb gofídotokat is, nem képhalmazokkal kíván evokatív erőt kifejteni. Kalász Márton versei modern líráknak ahhoz a változatához tartoznak, amely — a kései József Attila nyomán — nem bíz mindent a metaforikus fogalmazásra, hanem számol a kompozíciónak és maguknak a szavaknak az információs és evokatív lehetőségeivel is. Olyan költőkre gondolunk még, mint Csorba Győző (akinek Kalász nyilván nem véletlenül s nem csupán a személyes kapcsolat okán ajánlja új kötetét), Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes vagy éppen — rövidebb kompozícióiban — maga Nagy László. Kalász szerkezetei végsőig tömörítettek tehát, képzeletét a konstrukció igénye fegyelmezi. Szavai pedig önmagukban is súlyosak; a pontos, mondhatnánk: aforisztikus, fogalmazás felelősségtudatával választja ki a megfelelő, mintegy terminusértékű kifejezést.

A *Változatok a reményre* mindenképpen nagy nyereség: a végleges beérkezés jele. Kalász Márton költői helyét legújabb líránk legjobbjai között jelöli meg. (*Magvető Könyvkiadó 1967.*)

POMOGÁTS BÉLA

TÉNAGY SÁNDOR: VASKENYÉR

A „második kötet” kockázatosabb az elsőnél — ez az első gondolat, amit fölvet Ténagy gyűjteménye. Ritka az az induló költő, akinél az első meg-

szólalás nem rejt valami ígéreteset, valamit a születő szavak varázsából, várakozásra méltót. Nem a hét évvel ezelőtt megjelent *Jámbor lázadás*-hoz fű-

zött várakozásokat akarom evvel súlytalanítani, hanem ennek, a tán szokásosnál is lassabban megszűlő folytatásnak nehéz feladatát aláhúzni. „A kamaszkor boldog felelőtlensége után — úgy látszik — a szigorú számvetések korszakába léptem” — érezte, s mondta maga a költő még 1962-es Élet és Irodalom interjújában. S a versekben is viszontlátjuk a gondolatot: „Korábbi hetykeségem most kevéske / fanyarral párosult, / nehezebb láttam, / de talán — használhatóbb.” (*Boldog fáradtság*, 45. l.)

Annál is inkább hangsúlyoznunk kell a feladat, a fordulat 90°-osságát, mert Ténagnál a két alapszín: elsődleges élmények harmóniája és nyugtalanság egyaránt, alig-szétválaszthatóan hordozta erőnyeit és hibáit, s mindegyiknek belső köze volt „kamaszosságához”. Az előbbi joggal emlékeztethetett a „népmesék jóízére” — de az idillek vértelenségére, talajtalanságára is. A feszengés, lázadás pedig „tápláló nyugtalanságból”, őszinte önvizsgálatból sokszor csapott nagyotmondásba, üres ágálásba izmusok szónoki tógájában. Kétségtelen a lírai kamaszkor hevessége, vonzódása a harsány túlzásokhoz, szerepet játszott a hangzatosság hibáinak elkövetésében, de az üde találatokban, a közvetlenség sikereiben is.

Vezérfonalként kínálkozik a fent jelzett „program”, a fordulat követése több okból is. Utal a *Jámbor lázadás*-sal való szerves összefüggéseire; tükröződik a címek változásában; s a kötet felépítése is a gyerekkor világtól való fokozatos távolodást, a körök tárgyalását ígérni, gondolatilag, formailag. A két kötet „szerves összefüggése” a már említett két alapszín új árnyalataiban mutatkozik, s az elemzések során kerül elő konkrétan. A cím: színgorúság, férfiasság megszületését sugallja — „jámborság” után vasból való kenyér lett a jellege. Az is aláhúzza ennek a jellegnek erősödését, hogy még 64-ben is *A tisztaság óráiban* volt a cím-terv. Az első négy-öt vers a régi „idill” búcsúhangjának, egyben változások első akkordjának tűnik, majd bizonyos fejlődési rend szerint a második ciklus, annak is a második felében szereplő darabok látszanak erősebbnek, érettebbnek.

Vajon mit jelent, hogy valósul meg ez a változás magában a lírában? „mindenkit arra kérek, akinek sorsom nem közömbös, áldjanak meg engem a szigorúság igényével, ha szándékaimból egy is fáradtságra hajlana” — nevezi meg ő maga azt, amire legnagyobb

szüksége van (*Kitárukozás*). Néhány sort emeltünk ki. A vers egésze viszont sajátos módon szembeáll e kijelentéssel, s egyben jellemző példája, egyik „típusa” is a kötet útvesztéseinek. Lelkes, villanyos telítettség feszíti a költeményt, ez vetíti fel a tennivaló programját, a „számvetés” lélegzetvételt. Életet áttekintő pillanat: szülőktől jövőig — a „nyugtalan rendszertelenség rendezése” feladatának megpillantásáig. — De éppen az ígéretes nekifutás lendülete mintegy „túl”-ragadja a célon. Átsiklik, kicsúsztatja kezéből, ihletéből a lényegét. Pontosan: a húsz-huszonegyedik sor között történik ez a kisiklás. A nekifutás után — látthatatlan ugrással — máris a „célnál” tart, mintegy előlegezi az eredményt, s evvel el is mossa. „Szívemmel egy magasságba rendeződik lassan a nyugtalan rendszertelenség... felismerem már a búza növéseben a kenérszag fészkelődését...” s végül: „minden mozdulatom csillanás a teljesség szembogarában.” Fedezet nélküli, tehát nem teljes költői értékű állítások ezek, s törvényszerűen együttjárnak a formai ismétléssel, avval, hogy saját hang kiküzdése helyett bejárt fordulatokkal elégszik meg. Hozzá kell tennünk; konkrétan ebben az alakban: a régi, expresszív kellékek visszajárásával ritkán találkozunk, nem jellemző a kötetre. Azért indultunk mégis evvel a példával, mert az első versekkel összekapcsoló tünet ruhájában mutatja az alapvetőnek tűnő hibaforrást. Mi ez? Ténagy találkát ad önmagának verseiben, s különböző utakon, más-más mértékben elkerüli önmagát. Az egyik ilyen mód az említett versfajta. Valóságos nekilendülés, elszánás, a bevezető hangsorok ígéretségével hívja elő a várakozást: „el kell cipelnem életemet / a gazdagabb, igazibb halálig” olvashatjuk pl. az *Izgalmak próbájá*-ban, s mint az előbb egy versen belül — itt egy-egy sorozat összegéként is azt találjuk, hogy a fölvázolt programot egyszerre teljesítettként kezeli, a feladatot jelentő útra megtettként tekint vissza. Pl. joggal említi egy helyen a „meggyökeresedés izgalma” — sőt, annak is „ízleltetését” —, néhány lappal később pedig már ezt olvashatjuk: „én magam voltam a gyökér,” — „Nekem nem kellett gyökeret vernem” (*Gyökér*, 44.) „A kényszerítő, termő férfievek / már gyűjtik sorsom szép esélyeit”, „szólok vas-nehéz dalokkal” — írja, pedig a férfievek, dalok súlyossága, egyelőre még csak szándékként, kitűzött célként jelenidejük. Ahogy az említett pél-

dában szavai elragadták, s kicsúszott a versből az indítás eredeti, természetes súlypontja — úgy történik meg más versekben más alakban az, hogy „magasabban van önmagánál”. Nem magához izzítja, igazítja, keresi, szabja a formákat, hanem önmagát illeszti egy-egy tetsző, szárnyalásra alkalmasnak tűnő beszédmóddhoz, megjelenéshez. A *Jámbor lázadás*-ban főleg az izmusok kelléktára jelentette ezt a vonzást, itt más formák töltik be ezt a szerepet, de a veszély hasonló.

Külön kell megemlékeznünk verseinek egy fajtájáról, amelynek jegyei felbukkannak a kötet elejétől kezdve, de utolsó negyedében válnak sorozattá. Egységesebbek, költőibbek elődeiknél — vajon a megtalált, legalkalmasabb kifejezési formát jelentik? Vagy: az ahhoz vezető utat? — A válasz nem egyszerű. Az első észrevétel: ezekben mintegy teljes versekké növekedve találkozhatunk az előbb is tapasztalt Nagy László-, s még erősebben Csoóri Sándor-nyomokkal. Pl. „nyílik inyemen vérszivárvány, / megpattan fogam gyöngyománca”; „csiszolt üvegváza / tündéri vízesés” — Nagy László-s képeiben. Másutt a Nagy László-féle táj, atitűd, vagy a *Szárnyak zenéjé*-nek dialektikája visszhangzik. (*Szélvihar, Porzik az út, Van remény, Szerelmem, életem, Ekevas fényes harapása.*) Majd a tanítvány tükrében markánsan kirajzolódik az immár sajátos Csoóri-vers, Csoóri-kép, csoóris-ihlet, a speciális eszmélési forma, amely minden váltsága ellenére, sőt éppen avval együtt elidegeníthetetlenül személyes, teremtett értéke. (*Lések csodára, Gyilkostól emlék, A legszebb arccal* — Ld. *A tisztaság órái*-ban stb.) De éppen ezért: nem azonos Ténaggal. Mégis: egyszer-

rú epigonságról van szó? A „hatás”-nak avval az összetettségével találkozunk, amit A. Gide joggal jellemez az élmények találkozásaként. Azaz: keresztutat jelölnek a Csoóri-versek Ténagnál. Mert egyféle őszinte, önkifejezéshez vezető út is — ezért szólal meg ezen a hangon, mert föl szabadítja. S nem véletlen, hogy beszerél ezen a nyelven, s Ténagy-képeket, metaforákat old ki a Csoóri-minta, üde, költői formákat. De: veszélyes annyiban, amennyiben nem találta még, hanem csak „étűd”. Csoórinak saját csontjából ez a verselés, Ténagnál ruha, sőt: készruha, amely néha meglepően testhez álló, másutt lötyög — de semmiképp sem pótolhatja a saját öltözéket.

Minket ez utóbbi érdekel. S ehhez viszonyítva az említett „érett” versek még nem jelentenek valódi érettséget, — bennük kerülőt veszélyét látjuk. Semmi sem pótolhatja a személyes számadást, a „nyugodtan nyugtalan álmok”-kal való szembenézést. „Ifjúságom, ha elsvít, / kialszom, mint a villany” — borzong egy helyütt a költő, s az efféle borzongás, ezeknek a pillanatoknak a feszültsége, szigorúbb válaszra-kényszerítése tűnik a valódi, járható útnak.

Várjuk azt a fajta bemutatkozást, amikor nem a túlrzajolt, önmaga mögött elvesző Ténaggal találkozunk, azal, aki „nem fél szétszórja szívének csillagdarabkát” stb., hanem azt, akit faggat a hőesés, aki végigjárja saját útjait, hogy megtalálja azt a valamit, „amit nem lehet összetéveszteni”, amin rajta van „keze, arca, élete” valódi nyoma”. (*Magvető Könyvkiadó 1967.*)

SZÉLES KLÁRA

KALÁSZ LÁSZLÓ: SZÁNJ MEG IDŐ

Zeneiség kétfajta lehet a költészetben. A nyelv s a formáé, illetve a mélyebb rétegeké, az élményé magáé esetleg. Hogy az előbbi miből fakad, miként jelentkezik, a szándéktól és az alkalomtól függ. A belső zeneiség azonban eleve mutatja a származását. Folyamatból, változó hullámból ered; így az emberi érzelmek és állapotok alapelveivel azonos. És ez már lehetőséget ad bizonyos elhatárolásra. Az a költészet, mely a belső zeneiségre épül, a létezés tényeiből és viszonyaiból az élet, az állandót fejezi ki. Elsősorban arra a pillanatra figyel, amint a dol-

gok, a helyzetek érzelmi folyamattá változnak át. Előtte nemigen kutat. Utána nemigen mérlegel. Mintegy kihasítja — inkább kiszűri — az átváltozásoknak azt az eleven pillanatát. Erénye, ereje, értéke ez. Hiánya, gyöngéje egyszersemind. Mert összpontosít és kirekeszt. Hiteles és esetleges. Egyéni és magát ismétlő.

Kalász költészetét jellemeztem.

Tiszta, elragadó költészet az övé. És oly ritka. Nemzedékének csaknem valamennyi tagját irányzatok, iskolák, akadémiák fűzik együvé, illetve választják széjjel, eszmék és eszmények vonz-